

MULTIETNIČNOST I RAZVOJ

Bilten Instituta STINE za promociju razvojnih potencijala multietničkih i povratničkih sredina
Ožujak 2012. Broj 1

IZGRADNJA GRAĐANSKE POLITIČKE KULTURE - DUGOROČNI OKVIR ZA PRIHVAĆANJE I PROMICANJE MANJINSKIH PRAVA I POLITIKA

Mr. sc. Antonija Petričušić*

Dugoročnu učinkovitu i održivu manjinsku politiku u Hrvatskoj osigurat će tek promjena u političkim stavovima i vrijednostima svih, ili bar većine, hrvatskih građana. Građansku političku kulturu odlikuje, naime, priznavanje činjenice multietničnosti i uvažavanje prava svih društvenih skupina, pa tako i nacionalnih manjina, da budu zastupljene u institucijama vlasti, da imaju pravo predlagati i utjecati na kreiranje svih politika, ukratko - biti jednakopravni članovi političke i društvene zajednice. Građanska politička kultura, koja tek treba zaživjeti u nas, unaprijedila bi kvalitetu naše još relativno mlade demokracije, osiguravajući u isto vrijeme prihvaćanje i promicanje manjinskih prava i politika.

Cilj je ovog prikaza predstaviti potrebu i mogućnosti stvaranja istinskog ozračja multietničnosti u hrvatskom društvu izgradnjom građanske političke kulture. U društvu, u kojem dominira građanska politička kultura, prevladava uvažavanje multietničnosti, promiče se multikulturalizam, uvjerenje da su sve kulture jednog društva ravnopravne i zaslužuju jednake šanse za svoj opstanak i realizaciju svojih potreba. Prihvaća se i tolerira različitost te osuđuje diskriminacija. Zagovaranjem takvih društvenih vrijednosti kao poželjnih te njihovim osvješćivanjem i prihvaćanjem od građanstva, došlo bi do mijenjanja i unapređenja građanske političke kulture u Hrvatskoj. Upravo u onim društvima u kojima postoji građanska politička kultura, osigurana je stabilnost i djelotvornost demokracije, kao i prihvaćanje i uvažavanje društvenih različitosti, te kao posljedica potonjeg - ostvarenje prava nacionalnih manjina.

Budući da otkriva subjektivan stav građana o politici, politička kultura predstavlja ono što o političkom procesu građani misle i kako ga doživljavaju: kao otvorenog, razumljivog, inkluzivnog ili kao neshvatljivog, dalekog i njima nedostupnog. Stoga građanska politička kultura više pogoduje etnički pluralnim i multikulturalnim društvima, jer omogućava

artikuliranje i ostvarenje interesa različitih društvenih skupina. Tek izgradnja građanske političke kulture kod hrvatskih građana može dugoročno legitimirati postojanje i ostvarenje prava nacionalnih manjina. U prikazu ću namjerno i svjesno izbjegavati izraze "većinsko stanovništvo" jer smatram da distinkcija na različite kategorije stanovništva podriva načelo jednakosti i pravičnosti, što su osnove ne samo ustavnopravnog uređenja naše dr-

(Nastavak na stranici 2)

Predsjednik RH Ivo Josipović na predstavljanju UNHCR-ovog istraživanja "Manjinski povratak u Hrvatsku - studija otvorenog procesa"

IZ SADRŽAJA:

Antonija Petričušić

- Izgradnja građanske političke kulture **1**

Dragan Bagić

- Uspješnost povratka ne pokazuju brojke nego mogućnost povratka **3**

Davor Gjenero

- Manjinska samouprava i suradnja s institucijama Europske unije **6**

Berto Šalaj

- Multietničnost kao socijalni kapital **8**

Projekt Instituta STINE uz potporu
Europske unije

MULTIETNIČNOST KAO POZITIVNI SOCIJALNI KAPITAL U RAZVOJU POVRATNIČKIH SREDINA

U okviru programa IPA 2009 "Jačanje sposobnosti organizacija civilnog društva za praćenje napretka i zagovaranje u područjima demokratizacije, ljudskih prava, integracije manjina te održivog povratka izbjeglica u područjima od posebne državne skrbi" Institut STINE dobio je jedan od devet projekata koji će financirati Europska unija. Projekt pod nazivom "Jačanje javne svijesti o multietničnosti kao pozitivnom socijalnom kapitalu u razvoju povratničkih lokalnih zajednica" Institut STINE realizirat će u toku 2012. godine na području sedam županija koje u svom sastavu imaju i područja od posebne državne skrbi.

Glavni cilj projekta je ojačati javnu svijest o značaju izgradnje multietničkog života, integraciji povratnika, obnovi povjerenja, pomirbi i suradnji kao ključnih elemenata kvalitetnog socijalnog i gospodarskog razvoja povratničkih i multietničkih lokalnih sredina koje su bile pogođene ratnim zbivanjima.

Projekt doprinosi jačanju socijalnog povjerenja i vodi prema socijalnoj, gospodarskoj demografskoj i kulturnoj obnovi

(Nastavak na stranici 12)

INSTITUT
STINE

IZGRADNJA GRAĐANSKE POLITIČKE KULTURE - DUGOROČNI OKVIR ZA PRIHVAĆANJE I PROMICANJE MANJINSKIH PRAVA I POLITIKA

(Nastavak sa stranice 1)

žave, već i vrijednosti na kojima naše društvo barem deklaratorno počiva.

GRAĐANSKA POLITIČKA KULTURA

Funkcioniranje demokratskih političkih institucija znatno ovisi o znanjima, vrijednostima i stavovima građana prema političkom procesu. Za stabilnu demokraciju nije dovoljno propisati zakone i uspostaviti formalni skup institucija vlasti. Naprotiv, razvoj stabilne i djelotvorne demokratske vlasti ovisi mnogo više o orijentaciji ljudi prema političkom procesu - o političkoj kulturi. Stoga je građanska politička kultura, dakle ona koju odlikuje društvena povezanost, solidarnost i povjerenje među građanima, indikator demokracije društva. Osviještenost o potrebama i pravima nacionalnih manjina kao i značajnije prihvaćanje manjinskih prava kao legitimnih i potrebnih od strane svih građana također su indikatori konsolidacije demokracije. Da bi se ovaj potonji cilj postigao u Hrvatskoj, smatram da manjinsku politiku treba učiniti sastavnim dijelom svih državnih politika (provoditi tzv. *mainstreaming* manjinskih pitanja u svim područjima upravljanja i na svim razinama državnih institucija) te ju treba provoditi u mnogo širem društvenom okviru od sadašnjeg. Smatram da će tek razvijanjem građanske političke kulture doći do prihvaćanja prava i potrebe jamčenja i provođenja manjinskih prava kod svih hrvatskih građana. Manjinska se prava ne mogu provoditi u nekom izdvojenom dijelu društva. Već zbog toga što njihovo provođenje često osiguravaju građani koji sami nisu pripadnici nacionalnih manjina, a rade u tijelima vlasti, potrebno je da ih cjelokupno građanstvo doživljava legitimnim i potrebnim. Kada se, kao u nas, pak prava manjina doživljavaju od strane većine građana kao privilegija, a ne kao pravo, to znači da njihova legitimnost nije građanima dobro objašnjena i opravdana.

MANJINSKA POLITIKA I NAKON DVA DESETLJEĆA BEZ LEGITIMITETA MEĐU HRVATSKIM GRAĐANSTVOM

Nacionalna homogenizacija Hrvata, koja je posljedica sukoba iz prvog dijela 1990.-tih (broj Hrvata u ukupnom stanovništvu se povećao sa 78 na 89 posto) imala je za posljedicu smanjenje broja pripadnika nacionalnih manjina. Hrvatska se manjinska politike afirmirala u okolnostima ratnih sukoba i poraća, u doba kada nacionalistička politika prožimlje javni diskurs te jača re-tradicionalizacija društva, a nacionalizam i etnocentrizam postaju dominantne društvene vrijednosti. Ipak, i u takvim okolnostima, najvećim dijelom kao posljedica uvjetovanja izvana (najprije kao uvjet međunarodnog priznanja, a kasnije kroz monitoring Vijeća Europe te posebice

kroz proces pristupanja Europskoj uniji) u Hrvatskoj se razvio solidan normativno-institucionalni model ostvarivanja prava pripadnika nacionalnih manjina koji se temelji na integraciji, osiguravajući ipak manjinama određenu razinu kulturne autonomije.

No, unatoč vidljivoj potpori političkih elita za provedbu i realizaciju potpori političkih elita za provedbu i realizaciju manjinskog modela, dva desetljeća demokratskog sustava u Hrvatskoj u glavama, a posebice srcima, mnogih njenih građana još nisu osvijestila činjenicu višestrukog karaktera našeg društva, a još manje legitimirala manjinsku politiku. Multikulturalnost i multietničnost nekog društva, tek kad su usađene u svijest njegovih građana, posjeduju opravdanje i legitimnost. Potkrepu tvrdnji o nelegitimnosti politike etničkog pluralizma daju rezultati prošlogodišnjeg istraživanja o političkoj pismenosti i stavovima hrvatskih maturanata. Unatoč činjenici da nešto više od 50 posto ispitanih maturanata podržava osiguranje i ostvarenje prava pripadnika nacionalnih manjina, istraživanje je otkrilo zabrinjavajuću sveprisutnost etnocentričnosti među mladima. Etnocentričnost je iznenađujuća to više što su gimnazijalci među ispitanicima slušali predmete poput politike i gospodarstva te sociologije, u kojima se stječe naobrazba o činjenici multietničnosti i multikulturalnosti hrvatskog društva te institucijama i zakonskim instrumentima koji ju promoviraju. Etnocentrični su stavovi mladih, vjerojatno, posljedica neadekvatnog i u pravilu nepostojećeg obrazovanja za demokratsko građanstvo u našoj zemlji. Naime, građanska je politička kultura posljedica političke socijalizacije, koja se dominantno odvija u obrazovnom procesu.

Uvjerjenja i stavovi pojedinaca zasnivaju se na vrijednostima, a oblikuju se pod utjecajem nekoliko procesa: najprije putem društveno-historijskog nasljeđa pojedinca, potom putem procesa socijalizacije, ali i djelovanjem političkih aktera i političkih procesa kojima je pojedinac izložen. Stoga škole, mediji i politički akteri poput političkih stranaka i udruga civilnog društva igraju iznimno važnu ulogu u oblikovanju građanske političke kulture te posljedično promicanja inkluzivnijeg i tolerantnijeg društva. Premda su za političko sazrijevanje iznimno važne vrijednosne odrednice iz obitelji, škola krucijalno utječe na prenošenje vrijednosti te ideoloških i kulturnih obrazaca, oblikujući tako kompetentne, politički osviještene građane. Budući da se politička kultura uči, školski politički odgoj i obrazovanje imaju značajnu ulogu u procesu političke socijalizacije. Smatra se, naime, da

Upravo u onim društvima u kojima postoji građanska politička kultura, osigurana je stabilnost i djelotvornost demokracije, kao i prihvaćanje i uvažavanje društvenih različitosti, te kao posljedica potonjeg - ostvarenje prava nacionalnih manjina.

*Manjinsku politiku treba učiniti sastavnim dijelom svih državnih politika (provoditi tzv. *mainstreaming* manjinskih pitanja u svim područjima upravljanja i na svim razinama državnih institucija) te ju treba provoditi u mnogo širem društvenom okviru od sadašnjeg.*

politički odgoj i obrazovanje mladih mogu skratiti i kvalitetno obogatiti vrijeme pukoga empirijskog stjecanja političke kulture. U tom smislu najavljena inicijativa uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole ostavlja prostora za nadu da će se deficit demokracije početi ispravljati te da će, kao posljedica izobrazbe, klima multikulturalnosti te vrijednost uvažavanja i prihvaćanja različitosti postati dominantnom vrijednosnom orijentacijom građanstva.

Mediji su također važan cjeloživotni agens političke socijalizacije. Budući da medijski sadržaj kojem je pojedinac izložen formira njegov stav prema manjinama, jasno je da su način na koji se o nacionalnim manjinama piše i izvještava kao i količina informacija o manjinskim aktivnostima upravo oni čimbenici koji kod javnosti (svih građana, dakle) oblikuju stavove i odnos prema pripadnicima drugih etničkih skupina. Sve institucije koje postoje u političkom sustavu (Sabor i zastupnici, vlada i ministri, političke stranke i njihovo članstvo, zaposlenici u javnoj upravi ili u pravosuđu, čak i građani okupljeni u udrugama civilnog društva koje djeluju kao interesne skupine i pokušavaju utjecati na politički proces) sudjeluju u političkom procesu i na njega utječu svojim stavovima i orijentacijama prema njemu. Iako demokracija potiče pluralizam mišljenja i stavova, u nekim pitanjima ona favorizira konsenzus i podršku većeg dijela građanstva. Naime, pitanje međuetničkog uvažavanja i tolerancije, stavovi prema pripadnicima nacionalnih manjina, prema državljanima susjednih država, prema strancima i imigrantima, ukoliko su značajno vrijednosno različiti među dijelovima stanovništva, rezultiraju društvenim sukobom, podjelom i nestabilnošću.

IZGRADNJA GRAĐANSKIH VRIJEDNOSTI - PREDUVJET ODRŽIVOSTI HRVATSKOG MANJINSKOG MODELA

Društvene su vrijednosti osnovni elementi političke kulture, pa se njihovim njegovanjem, promoviranjem, u krajnjem redu "usađivanjem" građanskih vrijednosti u vrijednosne sustave građana, unaprjeđuje i građanska kultura društva. Rezultati istraživanja političkih vrijednosti Hrvata iz sredine devedesetih ukazivali su da su dominantne vrijednosne orijentacije hrvatskim građanima tada, očito kao posljedica komunističkog nasljeđa, bile patrijarhalizam, pa tek potom liberalizam,

autoritarizam, etnocentrizam i na kraju kolektivizam. Osim povijesnog naslijeđa, na vrijednosti građana te posredno na političku kulturu hrvatskoga društva utjecale su tranzicijske promjene, ali s izrazitim nacionalističkim obilježjima. Nacionalizam se afirmirao kao ideologija i vrijednosni sustav u opreci prema komunizmu, koji ga je zatirao i nije dopuštao njegovo iskazivanje u javnom diskursu, te je danas manje ili više prisutno obilježje političke kulture svih tranzicijskih država.

Osviještenost o potrebama i pravima nacionalnih manjina kao i značajnije prihvaćanje manjinskih prava kao legitimnih i potrebnih od strane svih građana su također indikatori konsolidacije demokracije.

Već je bilo rečeno da proces demokratizacije društva ne pospješuju tek novoosnovane institucije i svježe, ispisani zakoni usklađeni sa međunarodno-pravnim izvorima i standardima. Demokratizacija zahtijeva i demokratsku resocijalizaciju građana te njihovo usvajanje liberalno-demokratskih vrijednosti. One su temelj demokratske političke kulture bez kojeg demokratski politički sustav ne može funkcionirati. Liberalno-demokratske vrijednosti, naime, stvaraju solidniju pretpostavku za konsolidaciju demokracije. No, usprkos porastu prihvaćanja ekonomsko-političkog liberalizma i odbacivanja političkog autoritarizma, longitudinalna istraživanja ukazuju na to da danas u Hrvatskoj postoji razvidna podjela na dva vrijednosna tabora: s jedne strane građana koji prihvaćaju ekonomsko-politički liberalizam, a s druge onih koji podupiru politički autoritarizam. Drugim riječima, hrvatski se građani razmjerno sporo oslobađaju onih komponenti nedemokratskog naslijeđa koje su destimulirale političku participaciju i kompeticiju, a posredno otežavaju prihvaćanje etničkog pluralizma i uvažavanje različitosti.

Izgradnja građanske političke kulture i implicitno jačanje međuetničke tolerantnosti izazovna, no ne i nemoguća misija

O političkoj kulturi društva ovisi hoće li demokratski sustav biti stabilan, hoće li biti inkluzivan, hoće li uzimati u obzir i reprezentirati potrebe svih segmenata stanovništva. Ona je rezultat zajedničke političke povijesti i osobnog životnog iskustva svakog pojedinog građanina budući da ju čine upravo vrijednosti, uvjerenja, osjećaji i procjene građana o političkom sustavu usvojene procesima socijalizacije, kako primarne, koja se događa u krugu obitelji, tako i političke, koja se događa putem školovanja, izloženosti medijima, članstvom u udrugama civilno društva, putem političke participacije, itd. Stoga učinkovitu i dugoročnu manjinsku politiku u našoj zemlji ne mogu jamčiti tek zakonske norme i institucije koje ih provode, već promjena u stavovima i vrijednostima građana prema pravima nacionalnih manjina i njihovom ostvarenju. Nimalo laka, ali, čini mi se, ne i nemoguća misija.

* Asistentica na Pravnom fakultetu u Zagrebu

Intervju s dr. sc. Draganom Bagićem*, autorom
(uz dr. sc. Milana Mesića) UNHCR-ovog istraživanja
o povratku srpskih izbjeglica u Hrvatsku

USPJEŠNOST POVRATKA NE POKAZUJU BROJKE NEGO MOGUĆNOST DA SE POVRATAK OSTVARI

Povratak nije povratak u izvjesno i dobro poznato, nego dolazak u neizvjesno i relativno nepoznato. Stoga uspješnost treba ocjenjivati iz perspektive postojanja mogućnosti za taj povratak. Ključno je da svi imaju pravo na obnovu i povrat imovine, da ih nitko izravno ili posredno ne sprječava ili demotivira u povratku. A odluku moramo prepustiti svakom pojedincu i obitelji.

Bez ljudi nema razvoja lokalnih sredina. Pogotovo nema razvoja bez ljudi u produktivnoj dobi, koji su agilni i angažirani. Istraživanje je pokazalo kako agilni povratnici mogu igrati značajnu ulogu u poticanju razvoja često zabačenih i nerazvijenih dijelova zemlje.

Ne može se očekivati neki veliki priljev novih resursa na konto povratka, kako u vidu stanovništva tako i u vidu financijskih sredstava. No, tim više lokalne zajednice moraju biti osjetljive na svaku novu priliku, makar ona bila minimalna, u vidu jednog ili nekoliko agilnih pojedinaca ili projekata.

► *Upravo ste javnosti predstavili rezultate istraživanja "Manjinski povratak u Hrvatsku - studija otvorenog procesa". To je nastavak vašeg istraživanja iz 2006. koje je prezentirano pod naslovom "Održivost povratka - srpski povratnici u Hrvatskoj" Što znači "održiv", a što "otvoreni" povratak?*

Glavni pomak u našoj novoj studiji u odnosu na prošlu vezan je uz pomjeranje naglaska s održivosti povratka na njegovu otvorenost. To ne znači da održivost ne smatramo važnom. Dapače. No, činilo nam se da se povratak prečesto razumijeva kao jednosmjerno kretanje te kao jedan čin, a ne proces. Isticanjem pojma "otvorenosti" željeli smo naglasiti njegove dvije karakteristike: procesualnost i višesmjernost. Procesualnost se očituje u tome što se on zapravo najčešće ne odvija kao jedan čin, tako da se pojedinac ili obitelj spakira i jedan dan preseli iz točke A u točku B. Sve češće taj proces ide kroz niz koraka, tako da se najprije povremeno dolazi, da se zatim trajnije nastanjuju neki članovi obitelji, da bi se onda kasnije eventualno pridružili i ostali. Međutim, povratak je i višesmjernan. To znači da je "normalno" da neki "odustaju" od povratka nakon nekog vremena i odlaze u novu migraciju. Primjerice, starije osobe kada dođu u određenu fazu nepokretnosti, bolesti itd. normalno je da se odlaze ostatku obitelji koji živi negdje drugdje. To sve skupa znači da se uspješnost povratka više ne može mjeriti samo brojem osoba koji se formalno registrirao za povratak ili brojem osoba koje stalno žive u svojim prijeratnim domovima.

► *Do kojih ste ključnih razlika u istraživanju procesa povratka došli u ovoj novoj studiji u odnosu na onu prvu iz 2006. g.?*

Novo je istraživanje pokazalo da su ekonomski faktori postali dominantno pitanje održivosti. Čini se da je ekonomska kriza utjecala na to da jedan dio povratnika ode u novu migraciju, bilo unutar Hrvatske bilo u smislu odlaska u "treće zemlje". Nadalje, rezultati pokazuju nešto manje međunarodne napetosti i veću slobodu izražavanja vlastitog identiteta među povratnicima.

Dr. sc. Dragan Bagić

Novo istraživanje je također pokazalo, preciznije od prošlog, socio-demografsku selekcioniranost povratničke populacije u odnosu na one koji se nisu vratili. Naši podaci sada sasvim precizno pokazuju da se uglavnom nisu vratile osobe srednje, produktivne dobi, te osobe višeg stupnja obrazovanja, što znači značajne gubitke razvojnih potencijala tih zajednica. Osim toga, u ovom istraživanju smo detaljnije pokazali složenost povratničkog procesa kroz niz tipologija povratnika i izbjeglica temeljem različitih kriterija.

POVRATAK KAO VIŠESMJERNI PROCES

► *Mogu li se procijeniti društveni gubici usporenog, neodgovarajućeg, nedovoljnog... povratka. Postoje li saznanja i postoji li svijest o gospodarskim, socijalnim i demo-*

grafskim gubicima hrvatskog društva u tom pogledu?

Demografski gubici su očiti. Mislim da su toga svjesni mnogi. Značajni dijelovi teritorija su poluprazni, a i sastav postojećeg stanovništva ne budi optimizam, jer se uglavnom radi o starijim osobama. To sve ima značajne posljedice na gospodarske gubitke, koje nitko nije, koliko je meni poznato, kvantificirao, ali mislim da je nesporno da se radi o značajnim gubicima.

► Da li povratak otežava ili pak može omogućiti razvoj lokalnih sredina?

Bez ljudi nema razvoja lokalnih sredina. Pogotovo nema razvoja bez ljudi u produktivnoj dobi, koji su agilni i angažirani. Kvalitativni dio našeg istraživanja je dobro pokazao kako agilni povratnici mogu igrati značajnu ulogu u poticanju razvoja često zabačenih i nerazvijenih dijelova zemlje. Mi smo u našoj knjizi opisali nekoliko primjera takvih povratničkih obitelji koji su pokretači u svojim, često multietničkim, sredinama. Ti primjeri pokazuju koliko je za razvoj važan svaki aktivan pojedinac. Neki od njih su pokrenuli proizvodnju, uglavnom u poljoprivrednom sektoru, u gotovo nemogućim uvjetima. I to uspješno. Njihov primjer su slijedili i drugi, često Hrvati. Zatim su prepoznali zajedničke interese osnovali zajedničke zadruge preko kojih pokušavaju plasirati svoje proizvode ili se boriti za svoje interese. No, nažalost u sredinama u kojima nema takvih pojedinaca nema niti razvojne dinamike. Tako da se u nekim sredinama ne može tvrditi kako je povratak sam po sebi pokrenuo razvojne procese.

VAŽNA ULOGA LOKALNIH ZAJEDNICA

► Bi li lokalne vlasti povratničke procese mogle iskoristiti i za ukupan razvoj svojih sredina? Je li moguće ostvariti neku suradnju na tom planu?

Prije svega, treba imati na umu da je povratnički proces kao masovna pojava, kao pojava koja svojim razvojem može značajno mijenjati stanje značajno oslabio. To jasno pokazuju svi statistički podaci i podaci iz našeg istraživanja. Taj proces nije gotov i dugo neće biti gotov, ali promjene koje on sada donosi nisu više tako masovne i velike. Dakle, lokalne zajednice se sada nalaze u stanju u kojem se nalaze, kako što se tiče broja stanovnika tako i što se tiče strukture, te se u tom pogledu ne mogu očekivati neke duboke strukturne promjene. Prema tome, lokalne zajednice moraju raditi na svom razvoju s onim resursima kojima trenutno raspolažu. Ne može se očekivati neki veliki priljev novih resursa na konto povratka, kako u vidu stanovništva tako i u vidu financijskih sredstava. No, tim više lokalne zajednice moraju biti osjetljive na svaku novu priliku, makar ona bila minimalna, u vidu jednog ili nekoliko agilnih pojedinaca ili projekata.

► Kako biste ocijenili uspješnost procesa povratka u Hrvatsku? Što bi bili glavni parametri ili uporišne točke u tim ocjenama?

Uspješnost povratka se tradicionalno mjerila brojem osoba koje su se registrirale za povratak te brojem osoba koje određeni period nakon povratka i dalje živi na tim prostorima. U našem istraživanju smo pokazali da ti pokazatelji nisu tako čvrsti, jer postoje i brojni drugi koji povremeno dolaze, koji na neki način održavaju vezu sa svojim bivšim domom. I njih na neki način treba uključiti u tu matematiku, pogotovo što se neki od njih možda mogu doseliti kada im to životne okolnosti dopuste (npr. odlazak u mirovinu, dovršetak školovanja djece, itd.).

No, puno je teže pitanje kriterija za ocjenu tih brojeva. Naime, ako te brojeve uspoređujemo s brojem izbjeglih, onda svaka takva brojka izgleda

malo. Ako te brojke uspoređujemo s nekim drugim kontekstima, npr. nekim dijelovima Bosne i Hercegovine, onda te brojke i nisu tako male.

Moj je osobni stav da je potpuna iluzija uzimati ukupan broj izbjeglih kao osnovu za ocjenu uspješnosti povratka. Naime, treba imati na umu da je značajan dio izbjeglih otišao iz nerazvijenih ruralnih naselja iz kojih su ljudi odseljavali i prije rata i neovisno o njemu. Većina izbjeglih se privremeno nastanila u većim ili manjim urbanim naseljima. Nadalje, ljudi su se socijalizirali i integrirali u novim sredinama. Tamo su našli poslove, neki se skućili, neki se oženili ili udali, rodila su se djeca... Tijekom vremena ljudi su razvili novi život u novim sredinama. Nakon jedne traume seljenja, rijetki imaju motiva i snage za novo seljenje i novu veliku promjenu u životu. Jer "povratak" nije povratak, on je često zapravo nova migracija. Naime, prostori iz kojih su ljudi izbjegli isti su samo u geografskom smislu, ali su se značajno promijenili u društvenom. Na tim prostorima više ne žive isti ljudi (brojni se nisu vratili, a nerijetko neki drugi su se doselili), ne postoje ista poduzeća i radna mjesta, promijenile su se institucije, zakoni pa ako hoćete i simboli (praznici, zastave, slike). Čak niti kuće povratnika često nisu iste - zbog oštećenja i rušenja one nakon obnove izgledaju drugačije nego prije odlaska. Stoga je nerealno očekivati da će sve izbjeglice nakon 10 ili 15 godina biti spremne krenuti u novu migraciju. Zapravo novu neizvjesnost. Jer povratak nije povratak u izvjesno i dobro poznato nego dolazak u neizvjesno i relativno nepoznato.

Demografski gubici su očiti. Mislim da su toga svjesni mnogi. Značajni dijelovi teritorija su poluprazni, a i sastav postojećeg stanovništva ne budi optimizam, jer se uglavnom radi o starijim osobama. To sve ima značajne posljedice na gospodarske gubitke, koje nitko nije, koliko je meni poznato, kvantificirao, ali mislim da je nesporno da se radi o značajnim gubicima.

Stoga uspješnost, po mom sudu, treba ocjenjivati iz perspektive postojanja mogućnosti za taj povratak. Ključno je da svi imaju pravo na obnovu i povrat imovine, da ih nitko izravno ili posredno ne sprječava ili demotivira u povratku. A odluku moramo prepustiti svakom pojedincu i obitelji.

TRAJNO RJEŠENJE ZA SVE

► Smatrate li da su hrvatske vlasti u tom pogledu učinile dovoljno, onoliko koliko su mogle i koliko je bilo potrebno?

Naravno, na ovo pitanje je teško odgovoriti generalno. Bilo je tu niz različitih razdoblja. Zanimljivo je da je povratak bio najmasovniji u vrijeme kada je hrvatska država činila najmanje na poticanju povratka - tijekom druge polovine 1990.-ih. Vjerojatno su politički i ekonomski najbolji uvjeti za povratak bili između 2003. i 2008. No u tom se periodu vratilo jako malo osoba. I što je još važnije, oni koji su se vratili tijekom 1990.-ih uglavnom su još uvijek tu, dok oni koji su došli kasnije, u znatno povoljnijim okolnostima, češće su i odustajali. Dakle, vidimo da napor vlasti, pa čak i političke okolnosti nisu presudan faktor za masovnost i održivost povratka. Čini se da su upravo vrijeme provedeno u izbjeglištvu te vjerojatnost integriranosti u sredini izbjeglištva ključni faktori.

Iz toga bi se moglo zaključiti da bi veća otvorenost vlasti za povratak tijekom 1990-ih dala znatno bolje rezultate. Jer je to bio kritičan period. Nažalost, znamo da tada vlast nije bila

Dio ne-povratničke populacije zasigurno ne gleda povoljno na povratak. Razlog za takav stav često je uvjetovan međusobnom konkurencijom za ograničene resurse, kao što su radna mjesta u javnim ustanovama i poduzećima ili radna mjesta općenito. Mislim da bi se stav dijela te populacije mogao promijeniti kada bi se jasnije iskomunicirali razvojni potencijali povratka i povratnika, najbolje preko pozitivnih promjena koji već postoje.

naročito angažirana na stvaranju povoljnih uvjeta za povratak. Čak bi mogli tvrditi da je bila angažiranija na njegovom demotiviranju. Pogotovo na lokalnim razinama. Sve kasnije pozitivne promjene bile su važne, ali rekao bih, više na simboličkoj razini nego na razini stvarnog efekta.

► Kada je u pitanju povratak koji još zadaje stoje pred hrvatskim vlastima?

Mislim da je ključni zadatak, koji danas stoji pred svima koji su uključeni u pitanje povratka, osigurati uvjete da trajno rješenje nađu svi izbjegli. Mislim da nakon 20-ak godina provedenih u izbjeglištvu, više nije korektno insistirati na povratku kao jedinom pravom trajnom rješenju. U okviru ovog istraživanja razgovarali smo s nekoliko izbjeglica koji žive u okolici Beograda. Oni naprosto trebaju pomoć da izgrade pristojne životne uvjete tamo gdje su odabrali da će provesti ostatak svog života. Naše istraživanje pokazuje da je pogrešno trošiti sredstva insistirajući na povratku kao trajnom rješenju. Niz bivših nositelja stanarskih prava je dobilo zamjenski stan, ali zbog drugih razloga (zaposlenje u Srbiji, obiteljska pitanja) nemaju mogućnost u dogledno vrijeme doseliti u RH. Bilo bi im znatno korisnije da su dobili mogućnost da po sličnom modelu dobiju nekretninu tamo gdje sada žive.

PROMOVIRATI RAZVOJNI POTENCIJAL PAVRATKA

► Koliko je hrvatsko društvo senzibilizirano da prihvati pa i podrži povratak i što bi eventualno trebalo raditi da se stvori jedna povoljnija atmosfera za uspješniji proces povratka odnosno integracije povratnika?

U dijelovima zemlje gdje se ljudi ne sreću s povratnicima, čini mi se da povratak uopće nije percipiran kao pojava i proces. U onim dijelovima gdje žive povratnici, gdje povremeno dolaze potencijalni povratnici postoji svijest o tom procesu. Ali postoje i različiti stavovi. Dio ne-povratničke populacije zasigurno ne gleda povoljno na povratak. Razlog za takav stav često je uvjetovan međusobnom konkurencijom za ograničene resurse, kao što su radna mjesta u javnim ustanovama i poduzećima ili radna mjesta općenito. Mislim da bi se stav dijela te populacije mogao promijeniti kada bi se jasnije iskomunicirali razvojni potencijali povratka i povratnika, najbolje preko pozitivnih promjena koje već postoje.

► Blži li se, nakon svega, povratak kraju?

Mislim da povratak kao politička tema, kao pitanje kojim se bave brojne institucije i organizacije uskoro mora završiti. Ali povratak i ponovni odlazak, kao kretanje pojedinaca između dviju ili više točaka, dugo će trajati, što je normalno i pozitivno. Treba nastaviti nadgledati da nikome ne bude uskraćena takva mogućnost. U tom procesu institucije i politika više neće niti mogu imati značajnu ulogu. To sada postaje primarno pitanje privatnih odluka i preferencija ljudi.

Iz izlaganja Predsjednika RH
Ive Josipovića na predstavljanju studije
UNHCR-a "Manjinski povratak u Hrvatsku"

POLITIKA MORA PRUŽITI MOGUĆNOST SVIMA KOJI SE ŽELE VRATITI DA SE MOGU VRATITI

Pitanje povratka, pitanje izbjeglištva jest pitanje koje daleko prelazi brojke koje možemo naći i za koje je dobro da su sumirani. Iza svake te brojke je ljudska sudbina, jedna ljudska nesreća. I zaista smatram da svaka politika, koja u sebi ima ljudskosti može i mora voditi računa o ljudima koji su izbjeglice, o ljudima koji žele natrag u svoj dom, koji žele svoju domovinu. Zadaća je svake razumne politike da do kraja, koliko je to moguće, izbriše strašne posljedice rata, a jedna od njih je naravno i izbjeglištvo.

Kada se govori o povratku izbjeglica, tema ovdje su Srbi iz Hrvatske, neki ljudi razmišljaju kao "mi" i "oni". Mislim da prije svega moramo osvijetliti jednu prevažnu činjenicu. Ti ljudi su državljani Republike Hrvatske... i mnogi su od njih željeli ili žele doći natrag u svoj dom. Nažalost, ima puno problema u povratku. Ti problemi su nekad bili politički i sigurnosni. Ljudi se naprosto od straha i od stvarne opasnosti koje su prijetile zaista nisu mogli vraćati u svoje domove. Danas bih rekao da te vrste problema nema ili su marginalni. Danas hrvatska politika, i ne samo danas već duže vrijeme, zagovara slobodu povratka svih ljudi bez obzira na njihovu nacionalnost. Danas, osim u ekstremnim slučajevima pitanje povratka nije više pitanje sigurnosti, pitanje straha za vlastiti život. Ali danas, kao što je to oduvijek i bilo, pitanje povratka ozbiljno je pitanje ekonomske naravi, pitanje održivosti povratka i pitanje odgovora na ono najvažnije pitanje koje se zapravo saželo u jednu briljantnu rečenicu koju sam našao u studiji. Autori su rekli "Dom nije samo zgrada, nije samo stan u kojem ste živjeli, dom je društveni okoliš u kojem ste se kretali, dom su ljudi s kojima ste se družili, dom je radno mjesto gdje ste bili, vaše kolege, prijatelji, vaš dom su i pjesme koje slušate, klubovi za koje navijate...". I tu dolazimo do ključnog problema. Postoje zgrade, neke su se srušile, neke obnovile, za neke je nađena zamjena, ali nažalost za mnoge ljude više nema doma u ovom smislu o kojem smo govorili. Upravo to je razlog da, nažalost, mnogi ljudi, posebno oni mlađi ne misle o povratku... I osim nostalgije o kojoj često govore, nažalost, nema one odlučnosti da se vrate.

Što tu politika može učiniti? Politika može i mora učiniti to da zaista svima omogućiti da se mogu vratiti, da stvori uvjete ... da u jednom trenutku zaista učini ono što smo čuli da je na kraju možda cilj, da jednim odlučnim projektom, zaista odlučnom akcijom svih, država svakome omogućiti da se organizirano, u sklopu projekta vrati svom domu. A nakon toga da zaista slobodnoj volji, slobodi kretanja prepusti da oni koji možda nisu iskoristili ovu priliku, sutra, preksutra, za koju godinu.... mogu natrag u svoj dom.

I želim se nadati da će ovaj projekt povratka i donatorska konferencija koju očekujemo negdje u travnju ove godine biti još jedan znak nade za sve one koji nadu još nisu pronašli.

Intervju s Stipom Efendićem, predsjednikom udruge CERURA, umirovljenim časnikom Hrvatske vojske i predsjednikom Nadzornog odbora Hrvatskog saveza zadruga

ZADRUGARSTVO OBNAVLJA POVJERENJE I SUŽIVOT

Projekt "Zajedno kroz zadružno poduzetništvo" želi obnoviti život na ruralnim područjima gdje se još danas osjećaju posljedice rata, obnoviti suživot Hrvata i Srba te obnoviti gospodarske aktivnosti na tim područjima. Na tim ruralnim prostorima ne postoji neka organizirana gospodarska djelatnost, teško žive i Hrvati i Srbi, a najbolji suživot i integracija je kroz gospodarsko udruživanje i tome doprinosi model zadružnog poduzetništva. Zadrugarstvo je idealan model poticanja gospodarske aktivnosti na područjima ograničenih resursa i radno insuficijentnog stanovništva, a istovremeno obnavlja povjerenje i jača svijest da su zajedništvo i suradnja omogućavaju kvalitetniji život.

► **Što je CERURA i čime se bavi vaša udruga?**

CERURA je Centar za ruralni razvoj sa sjedištem u Sinju koji okuplja 30-tak zadruga s područja Dalmacije. Naš primarni cilj je razvijanje poduzetništva na ruralnim područjima gdje inače nema gotovo nikakvih poduzetničkih pothvata i investicija. To su mahom i područja od posebne državne skrbi koja su iseljena i zbog rata, ali i zbog loših gospodarskih i socijalnih uvjeta, što je sada još više pojačano ovom krizom.

► **Na čemu trenutno radite?**

Trenutno smo najviše angažirani u realizaciji projekta "Zajedno kroz zadružno poduzetništvo" koji nam financira veleposlanstvo SAD u Hrvatskoj. Projekt će se provoditi na četiri područja koja su bila zahvaćena i devastirana ratom. Prvo područje je u Splitsko-dalmatinskoj županiji te se odnosi na općinu Hrvace i grad Vrliku, a u Šibensko-kninskoj županiji projekt obuhvaća općine Ružić kod Drniša (drugo područje) i područja naselje Žragović kod Knina kao treće područje, dok je četvrto područje općina Donji Lapac u Ličko-senjskoj županiji. Kroz ovaj projekt želimo postići više ciljeva kao što su obnova života na ruralnim područjima gdje se još danas osjećaju posljedice rata, obnova suživota Hrvata i Srba kroz gospodarsku aktivnost, te obnova gospodarske aktivnosti na tim područjima. Na tim ruralnim prostorima ne postoji neka organizirana gospodarska djelatnost, teško žive i Hrvati i Srbi, a najbolji suživot i integracija je kroz gospodarsko udruživanje i tome doprinosi naš model zadružnog poduzetništva.

KORIŠTENJE TRADICIJE

► **Zašto ste odabrali baš zadrugarstvo kao onaj tip gospodarske aktivnosti koji može pomoći u ostvarivanju tih ciljeva?**

Zadrugarstvo se pokazalo kao primjeren pa i gotovo idealan tip i metoda gospodarske aktivnosti za razvijanje poduzetništva na ovim područjima, ali i kao aktivnost koja pridonosi obnovi povjerenja između Hrvata i

Srba, a tu svakako spadaju i hrvatski useljenici iz BiH kao i iz drugih područja bivše Jugoslavije. Zadruga znači povjerenje u gospodarstvu, a povjerenje je nestalo na ovim područjima i ono se vrlo polako i postupno vraća.

Zadruga se temelji na zajedničkim vrednotama: samopomoći, odgovornosti, demokratičnosti, ravnopravnosti, pravičnosti i solidarnosti, te moralnim vrednotama: poštenju, otvorenosti, društvenoj odgovornosti i skrbi za druge. Svi ti pozitivni elementi koji čine zadrugarstvo i zadružni pokret važni su i za obnovu suživota i povjerenja na područjima gdje sada ponovno žive Hrvati, Srbi, hrvatski useljenici...

Inače zadrugarstvo je kod nas u velikoj mjeri podcijenjeno, a mnogi ne znaju da je različitim vidovima zadrugarstva u Europi obuhvaćena gotovo trećina ljudi te da su mnoge velike korporacije pa i banke utemeljene na zadrugarskim osnovama.

► **Kakva je situacija na područjima gdje djelujete i gdje trenutno implementirate vaš projekt?**

Imamo jedan vrlo složen konglomerat stanovništva, ne samo u etničkom nego i socioekonomskom smislu jer su npr. povratnici uglavnom starije dobi, ženskog spola, nižeg obrazovanja. Zbog starosti, bolesti, invalidnosti imamo stanovništvo niske radne

Stipe Efendić

sposobnosti, pretežno ovisno o socijalnoj pomoći.

Kada smo napravili analizu čime se ti ljudi uopće bave i kakva je njihova situacija i perspektiva, mogli smo zaključiti da se tim ljudima i njihovim problemima gotovo nitko ne bavi suštinski, strukturno već ponajviše deklarativno. Naše iskustvo poticanja zadrugarstva temeljilo se na radu s veteranima i invalidima Domovinskog rata, njihovom osposobljavanju i rehabilitaciji kroz koncept zadrugarstva (i kojeg smo implementirali u mnogim mjestima od Vukovara do Dubrovnika) i koji smo onda mogli ponuditi i stanovništvu ovih povratničkih sredina, na područjima od posebne državne skrbi.

Zadrugarstvo ima značajnu tradiciju na ovim našim prostorima staru 150 godina. Štoviše ta tradicija pokazuje da je najveću ekspanziju zadrugarstvo imalo upravo u situacijama gospodarske krize jer ono omogućava da se te krizne situacije lakše prevladaju i prebole.

Zadrugarstvo potiče povjerenje, povjerenje koje se vraća. Ljudi žive u istim uvjetima i uopće im nije bitno koje su nacionalnosti, nego mogu li preživjeti i kako.

SOCIJALNA OSJETLJIVOST

► **Koje su stvarne ekonomske prednosti i potencijali zadrugarstva?**

Zadrugarstvo omogućuje da se aktiviraju dati, ograničeni resursi, da se aktivira stanovništvo koje je u mnogim aspektima radno insuficijentno, ali može još uvijek radno djelovati i na taj način poboljšati svoj materijalni položaj. Kada vi imate staro stanovništvo (a takav je dobar dio povratničkih sredina) nikakav tu kapital ni investicije neće doći i kao jedna od mogućnosti ostaje samoorganiziranje putem zadruga. Zadrugarstvo prepoznaje i potiče ono što mnogi ne vide. Vi imate staro stanovništvo s ograničenim radnim kapacitetima i aktivnostima, ali i s mnogo tradicijskih znanja i vještina i mogućnošću proizvodnje danas traženih proizvoda od ljekovitog bilja, preko zdrave hrane do zanimljivih i traženih suvenira. Vi npr. imate zanimljive udruge koje se bave starom proizvodnjom na tkalačkim stanovima i to funkcionira na folklornom nivou, ali mi smo tim udrugama na ličkom području ili kninskom spremni pomoći da se organiziraju kao zadruge da podignu gospodarski i financijski nivo svojih aktivnosti na njihovu dobrobit i dobrobit šire zajednice. Mi prepoznavamo te specifične kapacitete i specifične resurse i nastojimo pomoći da se oni ekonomski bolje osmisle. Svjetski trend je zdrav život i život u prirodi i tu se na ovim područjima može puno toga ponuditi, samo

EU PROJEKT "DERNECI"

CERURA je zajedno sa svojim partnerima iz BiH u okviru IPA programa EU prekogranične suradnje Hrvatska - Bosna i Hercegovina prijavila projekt "Derneci". Projekt želi ekonomski, prvenstveno turistički, valorizirati potencijale zajedničkog tradicijskog bogatstva različitih etničkih zajednica u graničnim područjima te ga prezentirati i osmisliti i kao faktor uspješnog gospodarskog razvoja ruralnih područja u dvije susjedne zemlje.

stanovništvo za to treba osposobiti i pomoći mu da aktivira svoje potencijale.

Ima zanimljivih projekata vezanih za ljekovito bilje, za prehrambene delicije poput pršuta, za sušenje i preradu voća ali i specifične oblike turizma. I tu se stvari isprepliću i nadopunjavaju. Imate npr. braniteljske udruge koje razvijaju avanturistički turizam kao što je to slučaj s zadrugom "Patriot" u mjestu Dabar na Peručkom jezeru, ali to je ujedno i prilika da mnoga domaćinstva s tog područja zadružno organizirana ponude svoje proizvode od hrane do suvenira.

Zadrugarstvo omogućuje i da se iskoriste resursi tradicionalnih znanja i vještina. Ako neki tradicionalni proizvodi, rukotvorine, neke vještine naiđu na interes tržišta onda je moguće putem zadruge omogućiti prijenos tih znanja i vještina na mlađe generacije koje u tome mogu naći svoj interes. A zadruge pomaže da se to tržište pronađe, verificira, potvrdi....

Treba napomenuti i to da je zadrugarstvo vrlo osjetljivo i otvoreno prema socijalnom pitanju. Preko zadrugarstva prihode mogu ostvarivati i umirovljenici i osobe koje primaju socijalnu pomoć i mladi na burzi rada i da sve bude transparentno i legalno i da se davanja plaćaju samo kada ima zarade.

ZAJEDNIČKO RJEŠAVANJE PROBLEMA

► **Kako na to reagiraju lokalne vlasti, imate li njihovu pomoć?**

Ljudima nedostaju informacije i mi kroz ove naše projekte nastojimo potaknuti i lokalne vlasti i manjinsku samoupravu i manjinske udruge da se više oko toga angažiraju. Vrlo je veliki problem lokalnih zajednica na područjima od posebne državne skrbi koje jednostavno nemaju dovoljno sredstava da ih usmjere u projekte zadrugarstva, u pomoć ljudima da formiraju zadruge, da se naprave projekti. I zato je ovdje vrlo važna uloga civilnog sektora, raznih udruga, ali posebno i osposobljavanja lokalne samouprave, lokalnih vlasti da promiču i razvijaju ovakve projekte.

► **Imate li nekih konkretnih pokazatelja, iskustva u vezi obnove povjerenja, suradnje različitih etničkih zajednica...?**

Drago mi je da mogu potvrdno odgovoriti na to pitanje. Imamo pomaka. Oni možda nisu spektakularni ali su značajni. Na područjima gdje djelujemo s našim zadrugarskim projektima obnavljaju se i neki stari običaji pa tako sve više ljudi posjećuju jedni druge za vrijeme blagdana. Npr. za pravoslavnog Božića pravoslavcima dolaze u posjet katolici i obrnuto. To su neke male ljudske priče, ali koje pokazuju da se stvari mogu pomaknuti i premostiti. Ljudi postaju sve svjesniji da su suočeni s zajedničkim problemima, nedostatak posla, ponegdje i nedostatak elementarnih životnih uvjeta kao što je voda i struja, pa raste i svijest da bez obzira na nacionalnost i probleme nedavne prošlosti rješenja treba tražiti zajednički. To nije nikakvo bratstvo i jedinstvo i njegova obnova, to je jednostavna logika da suradnja omogućava kvalitetniji život.

Što nacionalne m

MANJINSKA S S INSTITUCI

Davor Gjenero*

EUROPSKA ZAŠTITA MANJINSKIH PRAVA

Politika zaštite nacionalnih manjina u zemljama članicama EU nije dio "acquis communautaire", a ne postoje niti zajedničke europske politike koje bi se ticale manjinske zaštite. Međutim, podrazumijeva se da je zaštita manjina dio politike svake zemlje-članice, jer manjinska prava predstavljaju dio kompleksa ljudskih prava treće generacije, pa je i zaštita tih prava dio konteksta zaštite ljudskih prava. Kao i s ljudskim pravima općenito, manjinska prava unutar EU štite se na osnovi "mekoga" i "tvrdog" zakonodavstva Vijeća Europe. Najvažnija je pritom Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe, koja je stupila na snagu 1998. godine. To je obvezujući dokument koji se odnosi na sve članice Vijeća Europe koje su ratificirale Konvenciju, a nakon početnog izvješća o stanju manjinske zaštite ona obvezuje sve zemlje koje su je prihvatile da redovito, svakih pet godina, podnose izvještaje o stanju manjinskih prava

Osim toga, kako bi se osiguralo djelovanje načela vladavine prava u zemljama članicama, ali i radi osiguravanja jednakosti svih građana Unije, na primjer, pri zapošljavanju, Europska komisija - koja europsko pravo kreira uredbama, mišljenjima, direktivama i odlukama - u mnogim je od tih dokumenata regulirala antidiskriminacijske mjere i mjere koje se odnose na zaštitu kulturne i jezične raznolikosti. Među tim dokumentima najvažnije su Direktiva o rasnoj jednakosti, koja europske državljanke štiti od diskriminacije na osnovi rase i etničkog porijekla, i Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju, koja štiti od diskriminacije na osnovi vjerskog uvjerenja, vjeroispovijesti, dobi, seksualne orijentacije... Sve zemlje članice dužne su sadržaj ovih direktiva unijeti u nacionalno zakonodavstvo, a Sud europskih zajednica ima ovlasti nadzora provođenja njihova sadržaja. Zbog toga je manjinska politika, iako izvorno nije dio "acquisa", radi ostvarivanja načela jednakosti građana EU posredno postala dijelom djelatnosti i Europske komisije i Suda europskih zajednica, a nije samo predmetom regulative "preuzete" od Vijeća Europe. Zato je Hrvatska, kao i ostale nove članice, bila obvezna u predpristupnom periodu u svoje zakonodavstvo unijeti obveze vezane uz spomenute direktive, a obveze iz Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina proizlaze još iz članstva u Vijeću Europe.

PRIJETNJE ASIMILACIJE I GETOIZACIJE

Međutim, niti u Europskoj uniji postoji jedinstvena politika manjinske zaštite, niti je "acquisom" zadan model ostvarivanja sustava zaštite nacionalnih manjina. Zato se u

manjine mogu očekivati od ulaska Hrvatske u EU

SAMOUUPRAVA I SURADNJA S JEDNICE EUROSKE UNIJE

Pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji otvaraju se neke nove mogućnosti za djelovanje i financiranje manjinskih samouprava. Budući da sve aktivnosti manjinskih samouprava, od onih prosvjetnih i kulturnih, do informativnih i političkih, doprinose održivosti manjinske zajednice, a time i postojećega kulturnoga i društvenog identiteta lokalnih zajednica u kojima manjine žive, širok je prostor za financiranje tih aktivnosti iz strukturnih fondova. Ali, sustav manjinskih samouprava može u punoj mjeri afirmirati nove razvojne šanse samo pod sljedećim uvjetima: ako se osigura njihovo projektno povezivanje, ako zajedničkim snagama i u fleksibilnoj organizaciji bitno povećaju svoje administrativne sposobnosti i steknu snagu prijavljivati bilo vlastite projekte, bilo se uključivati u projekte lokalne zajednice i civilnoga društva na područjima na kojima djeluju.

modelu manjinske zaštite u Hrvatskoj tijekom pristupnoga procesa ništa bitno nije mijenjalo. Čak su i one promjene u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, usvojene u kontekstu "europske" ustavne reforme, dakle, promjene Ustava, kojom je 2010. godine, s jedne strane, omogućena supremacija europskoga nad domicilnim zakonodavstvom, a, s druge, regulirana provediva procedura referendumu o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji, odlukom Ustavnog suda stavljene izvan snage.

Hrvatskoj je tijekom pregovora o članstvu prigovoreno to što njen izborni model pripadnike nacionalnih manjina dovodi u situaciju da se opredjeljuju ili za svojevrsnu političku getoizaciju ako glasuju za manjinske zastupnike (i time se odriču prava na glasovanje kao ostali hrvatski državljani, za "redovite" stranačke liste) ili za određenu razinu asimilacije (glasovanjem samo za redovite parlamentarne zastupnike odriču se prava na glasovanje za manjinske kandidate). Naime, izborni model u Hrvatskoj ne poznaje "pozitivnu diskriminaciju" pripadnika manjina, kojom bi bilo omogućeno dvostruko pravo glasa.

Hrvatska se tijekom pregovora obvezala da će taj problem riješiti, a rješenje je trebalo biti dodjeljivanje dvostrukoga prava glasa pripadnicima manjina kojih je u sastavu stanovništva manje od 1,5 % i specifičan model glasovanja za srpsku manjinsku zajednicu, koji bi omogućio da najveća pojedinačna stranka srpske manjine dobije sve manjinske mandate, da jedinstvena lista kandidata - pripadnika manjina nastupa u svim izbornim jedinicama, a da ta lista može osvojiti i dodatni mandat, osim garantirana tri. Ustavni je sud i dvostruko pravo glasa i ovaj neuobičajeni model glasovanja za srpsku zajednicu proglasio neustavnima i izuzeo od primjene. Međutim, Hrvatska je preuzela obvezu riješiti problem koji loš izborni model generira u njenom sustavu zaštite manjina. Zadaća je svakoga efikasnog sustava manjinske zaštite da, s jedne strane, osigura integraciju pripadnika manjina u društvo, ali da istovremeno osigura i održivost manjinske zajednice te spriječi asimilaciju pripadnika zajednice u većinsku zajednicu. Umjesto vriednosti sprečavanja getoizacije i asimilacije,

Davor Gjenero

hrvatski izborni model na neki način pred pripadnike manjine nameće dilemu - ili pristati na asimilaciju, ili se odlučiti za getoizaciju.

Budući da je pitanje pregovora o manjinskoj politici bilo dio pregovora o 23. poglavlju, onome o pravosuđu i temeljnim pravima, a da je Europska unija odredila da će do pristupanja Hrvatske Uniji o pitanjima iz tog poglavlja biti proveden monitoring, manjinska politika u Hrvatskoj ostaje i nakon završetka pregovora predmetom nadzora Bruxellesa. Odluka Ustavnog suda, iako je utemeljena na Ustavu i Ustavni je sud ukinuo rješenje koje nije bilo moguće stručno pravdati (barem kad je riječ o modelu glasovanja srpske zajednice), hrvatsku će administraciju dovesti u neugodan položaj u procesu monitoringa. Naime, obvezu o sprečavanju biračke dileme getoizacija-asimilacija valja nakon ukidanja promjena Ustavnog zakona nanovo ostvariti.

DEVALVACIJA NOVOG MODELA LOKALNE SAMOUUPRAVE

Neostvarivanje ove obveze, ali i politička aritmetika u kojoj manjinski zastupnici više

nemaju "pivotalne" uloge, dakle, o njima ne ovisi stabilnost političke većine u Saboru, dovelo je do toga da je manjinska parlamentarna zastupljenost bitno izgubila na značenju. Promjene u modelu lokalne samouprave, provedene neposredno prije prošlih lokalnih i regionalnih izbora u svibnju 2009., dovele su, pak, do "devalvacije" modela konsocijacijske organizacije lokalne zajednice. Naime, uvođenjem izravnog izbora nosilaca izvršnih poslova u lokalnim samoupravama, afirmirano je i većinsko načelo izbora. U složenim pluralnim zajednicama većinsko načelo jednostavno ne može davati dobre rezultate, jer vodi prema isključivanju manje zajednice iz procesa donošenja odluka. Ustavni je zakon promovirao načelo konsocijacijske organizacije takvih lokalnih zajednica, kroz funkcioniranje poglavarstava u kojima su bili zastupljeni i predstavnici svih relevantnih zajednica koje žive na području nekog grada ili općine. Dugoročno, taj je model vodio prema sustavu u kome bi svi preuzeli suodgovornost za razvoj lokalne sredine. Umjesto toga, model neposrednog izbora gradonačelnika dovodi do koncentracije moći u lokalnoj zajednici u rukama najvažnijeg predstavnika najveće od nacionalnih zajednica, a onoj manjoj ostaje tek mogućnost naknadnog izbora političkog predstavnika, koji ima tek reprezentativnu, a ne i stvarnu izvršnu moć.

U takvim uvjetima, u kojima opada utjecaj dvaju stupova manjinske zaštite u Hrvatskoj - prava na parlamentarnu zastupljenost manjina i prava na zastupljenost/razmjernu zastupljenost u predstavničkim i izvršnim tijelima lokalne i regionalne samouprave - raste značenje trećega od stupova zaštite - manjinske samouprave, odnosno vijeća nacionalnih manjina.

I treći stup manjinske zaštite trenutno prolazi kroz ozbiljnu krizu. Zakonodavac, naime, do danas nije osigurao da se mandati manjinskih samouprava usklade s mandatima predstavničkih tijela lokalne i regionalne samouprave, kojima vijeća nacionalnih manjina služe kao konzultativna tijela. Zbog toga su izbori za vijeća provedeni prošlog ljeta, a lokalni će se izbori održati tek u svibnju iduće godine. Još je veći problem činjenica da nakon provedenih izbora nadležno ministarstvo još uvijek nije provelo registraciju novoizabranih vijeća, tako da je njihovo djelovanje u proteklih sedam-osam mjeseci u svojevrsnom pravnom vakuumu. Zbog sporog provođenja izborne procedure i neusklađenosti mandatnog razdoblja manjinske samouprave praktički ne djeluju velik dio svog mandata. Najprije se gubi mnogo vremena na njihovu registraciju, a nakon toga nastupa razdoblje kada lokalna i regionalna samouprava, čiji bi oni trebali biti savjetodavci, ne djeluje zbog provođenja izbora i konstituiranja novog saziva.

NUŽNA DEBLOKADA MANJINSKE SAMOUUPRAVE

U konsolidiranim demokracijama manjinska se prava ostvaruju, prije svega, na razini lokalne i regionalne samouprave. Ustavno-zakonska definicija nacionalne manjine, koja kaže da je manjina "skupina hrvatskih državljana čiji su pripadnici tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska

obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja", naglašavajući tradicionalnu nastanjenost manjine, implicitno govori i o tome da je manjinska politika dio lokalne i regionalne politike. Manjine su, naime, tradicionalno nastanjene na području neke regije ili području neke lokalne zajednice. Ustavnim zakonom zabranjen je politički inženjering kojim bi se razbijale prirodne regije u kojima su manjine tradicionalno nastanjene, što također govori o tome kako je manjinska politika dio lokalne politike.

Europska unija ne regulira niti sustav lokalne samouprave u zemljama članicama. Zbog potreba članstva u Europskoj uniji zemlje se dijele na statističke regije, na takozvane NUTS (Nomenklatura prostornih jedinica za statistiku) regije. Postoji hijerarhija triju razina regija: NUTS 1 regije one su s 3 do 7 milijuna stanovnika. Hrvatska je zato jedna jedina NUTS 1 europska regija. NUTS 2 regije su one s 800 tisuća do 3 milijuna stanovnika, a Hrvatska je prema dogovoru podijeljena na tri NUTS 2 regije. NUTS 3 regije su statističke regije sa 150 do 800 tisuća stanovnika, i Hrvatska je na NUTS regije podijeljena prema podjeli na županije, dakle, na 21 NUTS 3 regiju.

Podjela na statističke regije za zemlju je važna, jer prema toj podjeli zemlja crpi sredstva iz europskih strukturnih fondova. Dobro je da je što više njenih regija s BDP ispod 2/3 prosjeka Europske unije, jer to znači pravo na crpljenje većih sredstava iz europskih strukturnih fondova, a oni su najveći dio europskog proračuna, nakon proračuna za poljoprivredu.

EU OTVARA NOVE MOGUĆNOSTI

Brza deblokada manjinskih samouprava, koja je nastala zbog kašnjenja njihovih registracija, promjena je nužna za konsolidaciju manjinske zaštitne politike u Hrvatskoj i jačanje sustava kulturne autonomije. Vijeća nacionalnih manjina zakonski su "dizajnirana" tako da osiguravaju visok stupanj fleksibilnosti djelovanja. Ona su naime tijela civilnoga društva sui generis i osiguran im je visok stupanj neovisnosti o izvršnoj vlasti. Zakonodavac je predvidio njihovu autonomiju u prikupljanju sredstava za svoje djelovanje. Osim iz proračuna lokalne samouprave i središnje države, ona se mogu financirati iz donacija, zaklada, mogu primati zakladna sredstva, darovnice i nasljedstva. S druge strane, mogu financirati i organizirati širok spektar djelatnosti, i to kulturnih, prosvjetnih te informativnih i političkih, u širem, nestranačkom smislu. Mogu se fleksibilno udruživati s vijećima drugih nacionalnih manjina u istoj jedinici lokalne samouprave, na području nekoliko općina, odnosno gradova, što čine neku cjelovitu regiju, te na županijskoj i nacionalnoj razini. Bitno je olakšano formiranje koordinacije na nacionalnoj razini i stjecanje pravne osobnosti te koordinacije, a manjinske krovne udruge mogu djelovati i kao koordinacije na nacionalnoj razini.

Pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji otvara se nekoliko novih niša za djelovanje i financiranje manjinskih samouprava. Naime, budući da u Hrvatskoj manjine pretežno žive u dvjema slabije razvijenim NUTS regijama, najvećem dijelu vijeća otvoren je put prema

Pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji otvara se nekoliko novih niša za djelovanje i financiranje manjinskih samouprava. Naime, budući da u Hrvatskoj manjine pretežno žive u dvjema slabije razvijenim NUTS regijama, najvećem dijelu vijeća otvoren je put prema strukturnim fondovima EU.

strukturnim fondovima EU. Budući da sve aktivnosti manjinskih samouprava, od onih prosvjetnih i kulturnih, do informativnih i političkih, doprinose održivosti manjinske zajednice, a time i postojećega kulturnoga i društvenog identiteta lokalnih zajednica u kojima manjine žive, širok je prostor za financiranje tih aktivnosti iz strukturnih fondova.

Međutim, problem dosadašnjeg funkcioniranja manjinskih samouprava predstavljaju relativno skromni administrativni kapaciteti i još skromnija financijska snaga manjinskih samouprava. Njihovo djelovanje dosad se pretežno financiralo iz lokalnih proračuna, a prevladavalo je financiranje "hladnog pogona", dok je financiranje projekata bilo zanemareno. Projektno djelovanje poticale su samo neke organizacije, poput Savjeta za nacionalne manjine RH, ali se tek mali dio manjinskih samouprava osposobio do te mjere da je mogao osmisliti projekte i prijaviti ih za financiranje na razini središnje države.

ODBOR REGIJA - NOVI SAVEZNIK NACIONALNIH MANJINA

Sustav manjinskih samouprava može u punoj mjeri afirmirati nove razvojne šanse samo pod sljedećim uvjetima: ako se osigura njihovo projektno povezivanje, ako zajedničkim snagama i u fleksibilnoj organizaciji bitno povećaju svoje administrativne sposobnosti i steknu snagu prijavljivati bilo vlastite projekte, bilo se uključivati u projekte lokalne zajednice i civilnoga društva na područjima na kojima djeluju.

Manjinske samouprave, koje moraju afirmirati i svoj nacionalni identitet, ali i regionalni identitet područja na kojima djeluju i u kojima su manjine tradicionalno nastanjene, unutar Europske unije imaju prirodnog saveznika i u Odboru regija Europske unije. Riječ je o savjetodavnom organu Europske unije koji predstavlja interese lokalnih vlasti članica EU. Upravo kao što se u konsolidiranim demokracijama manjinska politika ostvaruje, prije svega, na lokalnim razinama, tako se i najveći dio zakonodavstva Unije provodi na lokalnoj ili regionalnoj razini, a ova institucija omogućuje sudjelovanje lokalnih i regionalnih vlasti u zakonodavnom procesu. Odbor regija, odnosno, ponajprije njegova Komisija za vanjske poslove i decentraliziranu suradnju, posljednjih su godina naročito angažirani u borbi protiv diskriminacije, rasizma, anti-semizma, islamofobije, ksenofobije, homofobije i sprečavanju napada na manjinske zajednice. Budući da su ova pitanja također dio "mandata" manjinskih samouprava, svoju poziciju u nacionalnom političkom životu manjinske samouprave mogu ojačati i suradnjom s Odborom regija i njegovim institucijama.

**Neovisni politički analitičar*

Dr. sc. Berto Šalaj* o pojmu MULTIETNIČNO

IZAZOVI RAZLIČITOSTI

Jedan od najvećih izazova s kojima se susreću suvremena društva jest rastuća razina različitosti. Stoga je i jedna od najsigurnijih prognoza o budućnosti suvremenih društava ona koja nam govori kako će ona biti sve više različita u odnosu na aktualnu situaciju. Pritom se ta različitost očituje u čitavom nizu dimenzija kao što su etnicitet, religija, klasa, rasa, spol, jezik, kultura itd. Koja će od tih društvenih podjela biti najvažnija ovisi, naravno, o situaciji u nekom konkretnom društvu, no općenito gledajući čini se kako su etnicitet i religija obilježja koja proizvode najznačajnije i najdublje podjele u suvremenim društvima.

Uzmemo li u obzir i samo ta dva obilježja - etnicitet i religiju - moglo bi se reći kako su sva suvremena društva zapravo pluralna i heterogena, jer bi teško bilo pronaći i jedno društvo na svijetu koje obuhvaća stanovnike samo jedne religije ili etniciteta. Pluralnost suvremenih društava opće je mjesto u suvremenim politološkim uvidima. Činjenica postojanja pluralnih, a posebice duboko podijeljenih društava, navodi nas na pitanje o utjecaju različitosti na stabilnost demokracije u tim društvima. Tom pitanju može se pristupiti iz različitih perspektiva, a jedna od novijih jest korištenje koncepta socijalnog kapitala.

ŠTO JE SOCIJALNI KAPITAL

Socijalni kapital je pojam koji društveni znanstvenici koriste kako bi opisali i objasnili suvremene društvene i političke procese. Izvorno se pojavio 1970.-ih godina u sociologiji, no izrazito popularnost u znanstvenim, a onda i stručnim krugovima, zadobiva nakon objavljivanja knjige Making Democracy Work (Kako demokraciju učiniti djelotvornom) američkog politologa Roberta Putnama 1993. godine. U toj knjizi Putnam na primjeru Italije pokazuje kako za kvalitetno funkcioniranje demokracije nije dovoljno uvesti demokratske institute i institucije već u određenoj zajednici mora zaživjeti jedan poseban tip odnosa među pripadnicima te zajednice, točnije odnosi koji su bogati socijalnim kapitalom. U temelju pojma socijalnog kapitala jest, dakle, ideja da su odnosi među ljudima važni te da se oni mogu koristiti kao resurs za ostvarivanje određenih ciljeva. Ako u nekoj zajednici postoje razvijene norme općenite solidarnosti i uzajamnosti, razgranate i brojne mreže povezanosti i međusobno povjerenje građana, onda će takve zajednice uspješnije rješavati probleme koji se nalaze pred njima.

OBLICI SOCIJALNOG KAPITALA: NEGATIVNI I POZITIVNI, POVEZUJUĆI I PREMOŠĆUJUĆI

Jedan dio rasprave o socijalnom kapitalu razvio se u smjeru pokušaja razlikovanja različitih tipova socijalnog kapitala. Pokazalo se, naime, kako mogu postojati i negativni oblici socijalnog kapitala, kao što je primjerice povezanost i solidarnost među pripadnicima mafije. Taj oblik socijalnog kapitala dobar je za pripadnike mafije, ali istodobno izrazito negativan za zajednicu u cjelini. No činjenica postojanja negativnog socijalnog kapitala ne treba nas navesti da odbacimo sam pojam. I ostali oblici kapitala - fizički, financijski i ljudski - mogu biti korišteni i za pozitivne i za negativne ciljeve ako njihovo korištenje gledamo iz

ST KAO SOCIJALNI KAPITAL*

U temelju pojma socijalnog kapitala jest ideja da su odnosi među ljudima važni te da se oni mogu koristiti kao resurs za ostvarivanje određenih ciljeva. Ako u nekoj zajednici postoje razvijene norme općenite solidarnosti i uzajamnosti, razgranate i brojne mreže povezanosti i međusobno povjerenje građana, onda će takve zajednice uspješnije rješavati probleme koji se nalaze pred njima. Kada se radi o odnosima manjine i većine, onda je to uvijek dvosmjerna ulica u kojoj se mora sresti rastuća percepcija većinskog naroda da manjine nisu prijatelja i s druge strane da manjine tip strategije svoga razvoja ne traže u nekoj getoizaciji, odnosno u zatvaranju svog identiteta već naprotiv u otvaranju čitavoj zajednici.

perspektive čitave zajednice. Ta je činjenica navela istraživače da pokušaju ustanoviti različite tipove socijalnog kapitala. Najvažnije razlikovanje jest ono između povezujućeg (bonding) i premošćujućeg (bridging) socijalnog kapitala. Povezujući socijalni kapital drži na okupu ljude koji su međusobno slični po određenim obilježjima kao što su etničnost, religija, društvena klasa itd., a premošćujući povezuju ljude koji međusobno nisu slični. Za funkcioniranje suvremenih društava premošćujući socijalni kapital je važniji jer sadrži mreže koje nadilaze postojeće socijalne i etničke rascjepa i po svom su sastavu heterogene te stoga otvorene za uključivanje velikog broja građana. Kod povezujućeg socijalnog kapitala uglavnom je riječ o poticanju partikularne uzajamnosti, partikularne solidarnosti i unutargrupne lojalnosti, što često može uzrokovati stvaranje homogenih grupa koje razvijaju antagonizam prema onima koji nisu pripadnici grupe. Kao tipičan primjer političke zajednice koja ima izrazito razvijen povezujući, a nerazvijen premošćujući socijalni kapital može se navesti nama susjedna Bosna i Hercegovina.

MANJINE KAO SOCIJALNI KAPITAL

Ukoliko pojednostavimo i sažmemo veliku količinu znanstvene i stručne literature o pitanju uloge manjina u razvoju neke političke zajednice, onda se može govoriti o dvije glavne pozicije. S jedne strane je pozicija, koja je dominantna u literaturi, a koja tvrdi kako različitost, posebice etnička i vjerska, obeshrabruje oslanjanje na druge ljude te na taj način smanjuje razine povjerenja, kapaciteta za suradnju i kapaciteta za kolektivno djelovanje. Prema toj tezi što smo fizički bliže s ljudima drugačije vjere ili etničke pripadnosti to ćemo se više držati svoje grupe i manje ćemo vjerovati drugim grupama. S druge strane je teza kako manjine predstavljaju resurs koji političkoj zajednici može pomoći u razvoju. Tako primjerice poznati američki politolog i sociolog Scott Page u svojoj knjizi *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools and Societies* (2007) (Razlike - kako snaga različitosti stvara bolje zajednice, poduzeća, škole i društva) tvrdi kako, dugoročno gledano, postojanje različitosti u nekom društvu potiče kreativnost građana i time pridonosi jačem socijalnom, ekonomskom i političkom razvoju. Posebice se ističe mogućnost da nacionalne manjine budu resurs koji će određenoj zajednici pomoći u odnosima s matičnim državama tih manjina. Drugim riječima, ova teza tvrdi kako manjine nisu opasnost i prijatelj, već jedan oblik socijalnog kapitala koji politička zajednica može koristiti za svoj razvoj. Koja od ove dvije pozicije je točnija, ovisi naravno o konkretnom kontekstu pri čemu vrlo važnu ulogu ima percepcija manjina od strane pripadnika većinske grupe.

SOCIJALNI KAPITAL U ODNOSU MANJINSKOG I VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA

Čini se opravdanim postaviti pitanje koji tip socijalnog kapitala žele graditi manjine, a onda naravno i većinski narod. Povezujući socijalni kapital zapravo spaja ljude koji su međusobno vrlo slični, dakle ljude koji su istog etničkog porijekla, iste rase, itd., dok premošćujući socijalni kapital, kao što mu i samo ime govori, nastoji premostiti određene podjele u društvu, bilo da se radi o podjelama po etničkim linijama, bilo da se radi o podjelama po klasnim linijama, ili nekoj trećoj podjeli. I upravo se u tom kontekstu postavlja pitanje kakva je strategija manjina u Hrvatskoj. Žele li one graditi ovaj povezujući socijalni kapital koji može biti dobar u nekim situacijama jer čvrsto solidarizira i homogenizira pripadnike određene etničke grupe. Međutim, postavlja se pitanje da li to onda dovodi do toga da se same manjine getoiziraju, i gradeći taj povezujući socijalni kapital zapravo zanemaruju mogućnost da se jače uključe i inkorporiraju u ukupnu zajednicu tj. da grade ovaj premošćujući socijalni kapital. Naravno da je u tome svemu važno i pitanje kako se većinski narod odnosi prema nacionalnim manjinama i koji tip socijalnog kapitala želi graditi većinski narod. Iako su istraživanja socijalnog kapitala u heterogenim društvima tek na početku, pokazuje se da društva u kojima je taj povezujući socijalni kapital visok, zapravo ne funkcioniraju najbolje. Tipičan primjer je situacija u Bosni i Hercegovini koja je potpuno podijeljena po etničkim linijama. Istraživanje koje sam ja proveo u Bosni i Hercegovini o socijalnom povjerenju je primjer jednog negativnog stanja, primjer kakve stvari ne bi smjele biti. No neka druga istraživanja npr. u nekim zajednicama u SAD (gdje se ne radi u prvom redu o etničkim koliko o rasnim odnosima) sugeriraju kako ta različitost i kontakti smanjuju rasne predrasude i kako dovode do stvaranja jedne pozitivnije političke kulture.

MANJINSKI POTENCIJALI I RAZVOJ DRUŠTVA

Već postoje neka istraživanja koja pokazuju da različite manjine sa svojim različitim kulturama dovode do toga da te zajednice lakše odgovaraju na različite potrebe. Određena kultura je sklona određenom tipu ekonomskog razvoja pa tako i te zajednice, koje su heterogene, mogu lakše odgovoriti na sve veću i rastuću kompleksnost suvremenih društava. Što se tiče razvoja na lokalnoj razini tu tek treba vidjeti kako će se situacija odvijati.

No, ono što ja vidim kao dvije ključne komponente kroz koje se, i na lokalnom i na nacionalnom nivou, uloga nacionalnih manjina treba dalje promovirati jesu prije svega obrazovanje i mediji, ta dva vrlo moćna sredstva socijalizacije i stvaranja identiteta. Ukoliko

Dr. sc. Berto Šalaj

oni počnu raditi na način da promoviraju taj pozitivni socijalni kapital, onda ćemo imati sve više primjera pozitivne suradnje. Ali mislim da je to uvijek i dvosmjerna ulica odnosa manjina i većinskog naroda. I same manjinske grupe trebaju poraditi na tome da pokažu kako njihovo djelovanje i njihovi napor ne idu samo u smjeru nekih partikularnih interesa već kako je njihovo djelovanje zapravo nešto što koristi čitavoj zajednici. Tu se, dakle, da opet slikovito kažemo, u toj dvosmjernoj ulici mora sresti ta rastuća percepcija većinskog naroda da manjine nisu prijatelja i s druge strane da manjine tip strategije svoga razvoja ne traže u nekoj getoizaciji, odnosno u zatvaranju svog identiteta već naprotiv u otvaranju čitavoj zajednici.

KAKAV NAM JE SOCIJALNI KAPITAL POTREBAN U MULTIETNIČKIM ZAJEDNICAMA

Očito je da se pitanju položaja manjinskih zajednica, pa onda i etničkih manjina, može pristupiti i kao pitanju tipa socijalnog kapitala koji dominantno postoji u odnosima između većinske i manjinskih zajednica u nekom društvu. Hoće li to dominantno biti povezujući socijalni kapital u kojem se svaka različitost percipira kao loša jer povećava heterogenost neke zajednice i samim tim postaje prepreka ili prijatelj budućem razvoju? Ili se pak različitost, to jest manjinske zajednice, koje čine tu raznolikost, promatraju kao bogatstvo i prednost, jer raznolikost neke zajednice uvećava njen kapacitet da rješava različite društvene i ekonomske probleme? U prvom slučaju radi se o dominaciji povezujućeg socijalnog kapitala koji može biti koristan za one koji su uključeni u mreže povezanosti i odnose povjerenja, ali i vrlo štetan za odnose između većinske i manjinskih zajednica. Stoga suvremena pluralna društva, ukoliko teže stabilnom društvenom, političkom i ekonomskom razvoju trebaju razvijati premošćujući socijalni kapital.

*Profesor na fakultetu Političkih znanosti u Zagrebu

* Za članak su korišteni izvadci iz intervjua Manjinskom forumu (br. 31/2009.) i *Novostima* (ožujak /2009.), predavanja na seminaru "Razvojni potencijali multietničkih i povratničkih sredina" te šireg rada "Socijalni kapital i multietničnost" koji će biti objavljen u završnom priručniku ovog projekta.

ZAJEDNIČKA PROŠLOST - ZAJEDNIČKA BUDUĆNOST

Ivana Milas, predsjednica Nansen dijalog centra

► ***U Vukovaru ste pokušali provesti projekt Nove škole koja bi se razlikovala od postojećih po integriranom i interkulturalnom programu rada i još uvijek radite na toj ideji. Kako je došlo do pokretanja izvannastavne aktivnosti nazvane Kulturna i duhovna baština zavičaja (KDBZ)?***

Kurikul predmeta Kulturna i duhovna baština zavičaja je i razvijen u okviru projekta Nova škola trogodišnjim radom nastavnika, stručnih suradnika, roditelja i Nansen dijalog centra, a uz podršku Agencije za odgoj i obrazovanje podružnice Osijek. Agencija je o ovome predmetu izdala pozitivno stručno mišljenje i predložila da se uvrsti u škole u multietničkim zajednicama u RH. Djeca bi tako naučila više o svojem zavičaju, o kulturi i običajima naroda koji žive na istom području s ciljem boljeg razumijevanja i poštivanja drugih i drugačijih, a što je svakako od iznimne važnosti za izgradnju odnosa i interkulturalnog društva.

► ***Budući da se već 10-tak godina bavite ovom i sličnom tematikom, koliko većinski narod uopće poznaje nacionalne manjine oko sebe odnosno koliko su manjinci uključeni u cjelokupna događanja većinskog naroda?***

Ne samo u Hrvatskoj nego i u većini drugih zemalja većina uglavnom uči o svojem naslijeđu kroz povijest, jezik i kulturu, a vrlo malo ili gotovo ništa o kulturi, povijesti ili tradiciji manjina s kojima stoljećima živi u zajednici. Manjinsko obrazovanje je osiguralo djeci upoznavanje vlastite kulture i izgradnju identiteta, ali je na neki način postalo gotovo zaprekom njihovoj integraciji u društvo jer svaka manjina uči o većini i gotovo autistično o svojoj manjini. Kulturnom i duhovnom baštinom zavičaja htjeli smo i odgovoriti upravo na ovakvu situaciju te omogućiti i poticati djecu da uče o svim etničkim skupinama s kojima zajedno žive. Svakako da je razvoj interkulturalnih kompetencija kod djece nužan ne samo kako bi se prevladale ratne posljedice i potaknuo proces uspostave povjerenja među pripadnicima različitih etničkih skupina već i kao priprema za budući život u ujedinjenoj multikulturalnoj Europi.

S ciljem socijalne rekonstrukcije poslijeratne multietničke zajednice na istoku RH Nansen dijalog centar iz Osijeka već 10-tak godina provodi formalne i neformalne obrazovne programe integriranog i interkulturalnog obrazovanja, mirovnog obrazovanja te programe usmjerene na suočavanje s prošlošću. Kroz te aktivnosti iznjedrio se i projekt uvođenja novih obrazovnih programa i aktivnosti u osam osnovnih škola Slavonije i Baranje pod nazivom "Kulturna i duhovna baština zavičaja" u okviru projekta "Zajednička prošlost - zajednička budućnost" čiji je cilj razvoj interkulturalnih kompetencija kod djece kako bi se prevladale ratne posljedice i potaknuo proces uspostave povjerenja među pripadnicima različitih etničkih skupina ali ih se i pripremiло za budući život u ujedinjenoj multikulturalnoj Europi.

PREVLADAVANJE TRAUMA I PODJELA

► ***Što smatrate najvećim postignućem u provedbi KDBZ-a?***

Dosadašnja je provedba pokazala kako je KDBZ most među djecom različitih nacionalnosti te smatramo da će se ovaj program širiti i u druga multikulturalna područja u RH, ali i drugdje. Važno je što program KDBZ provode višenacionalne skupine učenika koji inače redovitu nastavu pohađaju uglavnom ili isključivo na hrvatskome jeziku i pismu ili na srpskome jeziku i pismu. Kroz ovaj predmet naučili su više o kulturi i običajima svih naroda svojega zavičaja što je pozitivno utjecalo na njihov odnos prema drugima. Čak su se u mnoge aktivnosti uključili i roditelji, bake i djedovi skupljajući potrebne materijale i pomažući u organizaciji i provedbi različitih aktivnosti. Visoki povjerenik OSCE-a za nacionalne manjine Knut Vollebaek napisao

je Pismo podrške programu KDBZ-a čiju implementaciju preporuča i u drugim multikulturalnim područjima regije i šire u Europi kao mogući model poučavanja kulturnih posebnosti i unapređivanja odnosa unutar multikulturalnih zajednica.

PRIMJER ZA REGIJU I EUROPU

► ***U Agenciju za odgoj i obrazovanje RH ste poslali Metodički priručnik za provedbu predmeta KDBZ. Što očekujete od toga te od toga što ste kurikulum KDBZ preveli na engleski jezik?***

Očekujemo verifikaciju Priručnika kao pomoćnog nastavnog sredstva za učenje interkulturalnih sadržaja jer je to nešto potpuno novo. Verifikacijom bi Priručnik bio još bliži nastavnicima koji bi ga tako mogli pronaći u katalogu pri izboru udžbenika za učenike. Kurikul KDBZ je preveden na engleski jezik jer nije samo zanimljiv za RH nego se može širiti i dalje u drugim državama. Za sada imamo kontakte s dvojezičnim makedonskim i albanskim školama u Makedoniji koje su pokazale zanimanje za program KDBZ. Slične smo informacije dobili i iz Gruzije. U ožujku ove godine program KDBZ predstavljen je u Belfasatu u Sjevernoj Irskoj na Međunarodnoj konferenciji o integriranom obrazovanju u praksi. Tako je veliki broj zemalja dobio informacije o ovom predmetu koji je univerzalan i prilagodljiv za sve zemlje koje su višenacionalne.

► ***Za svoj je veliki trud i doprinos zajednici Nansen dijalog centar nedavno dobio Povelju RH koju vam je uručio predsjednik Ivo Josipović. Je li i to rezultat projekta Zajednička prošlost - zajednička budućnost?***

Svakako jeste, ali i rezultat našeg 10-godišnjeg rada na prostoru istočne Slavonije i Baranje i upornosti u želji da ostvarimo projekt Nova škola u Vukovaru. Da, dobili smo Povelju RH kao nagradu za iznimne rezultate u zbližavanju djece preko etničkih granica multikulturalnih sredina i borbu protiv segregacije u školama. Cilj nam je promoviranje kulturne različitosti regije i omogućavanje djeci da nauče više o kulturnoj baštini svih naroda koji žive na spomenutom području kako bi se bolje upoznali i razumjeli. Važno je da uoče kako je ovo područje i kroz povijest bilo jedna velika multietnička sredina sa svim migracijama naroda i kako su upravo različiti narodi zajedno radili na izgradnji svoje zajednice. A to je i danas jedini način na koji se zajednica može izgrađivati jer je poslije rata uvijek teško uspostaviti pravu komunikaciju pogotovo u mjestima gdje je polarizacija jače izražena.

NOVA ŠKOLA - ODGOVOR NA POTREBE DJECE U MULTIKULTURALNIM SREDINAMA

Nova škola je navedena kao primjer dobre prakse i način da se pomogne i manjinama i većini u razvitku vlastitog identiteta kroz istinsku interakciju unutar zajedničke multikulturalne sredine, a nasuprot življenja jednih pored drugih. U Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine koji je donijela Vlada RH u ožujku 2006. godine Nova škola je spomenuta kao primjer dobre prakse.

Od 2008. godine također u okviru projekta Nova škola započela je i provedba projekta "Mali zajedno" s ciljem integriranog i interkulturalnog učenja kroz radionice u podijeljenim vrtićima

Kako svaki roditelj ima pravo birati model obrazovanja za svoje dijete, Nova škola se želi pojaviti kao moguća alternativa onima koji nisu zadovoljni s postojećim obrazovnim modelima osnovnih škola.

Nova škola je primjer civilne inicijative koja je kroz dijalog sa svim važnim čimbenicima razvila školski model za potrebe djece u multikulturalnoj zajednici.

Intervju s Zoranom Pusićem, predsjednikom Građanskog odbora za ljudska prava (GOLJP), udruge koja kontinuirano djeluje u povratničkim sredinama

DRŽAVA MORA PLANSKI PRIĆI REVITALIZACIJI POV RATNIČKIH PODRUČJA

► **Koliko su za razvoj povratničkih sredina korisni kvalitetni međuljudski odnosi povratnika i stanovnika koji su živjeli na tom području u vrijeme povratka, zapravo odnosi pripadnika različitih etničkih skupina?**

Dobri međuljudski odnosi u zajednici vrijednost su sami po sebi, a stanje međuljudskih odnosa bitno određuje kvalitetu života svakog člana te zajednice. Povratničke sredine, gdje su povratnici nalazili ne samo svoje kuće zauzete, uglavnom od izbjeglica iz BiH, nego su dolazili u svoju bivšu sredinu sada promijenjenu i zasićenu strahom i nesigurnošću i jednih i drugih, mogle bi poslužiti kao pravi sociološki laboratorij.

Trebale su proći godine, trebala se promijeniti politika i na lokalnom i na državnom nivou koja je netrpeljivost i sukobe generirala, da bi se polako počela pojavljivati svijest o zajedničkim problemima, nezaposlenosti, zapuštenosti svih oblika infrastrukture, besperspektivnosti i, pod pritiskom nedaća, počela stvarati solidarnost lokalne zajednice.

U sredinama u koje su se vraćali povratnici (često uz pomoć GOLJP-a) bilo je etničke netrpeljivosti i mržnje više, što bi rekli cinici, nego što je normalno među susjedima. I to je bio jedan od razloga stagnacije tih sredina i nastojanja mlađih ljudi da odu iz njih.

NETRPELJIVOST VODI U STAGNACIJU

► **S druge strane, koliko razvijene sredine, u kojima je lakše naći posao i osigurati egzistenciju obitelji, pozitivno utječu na odnose dviju ili više etničkih skupina?**

Na jednom mjestu Dostojevski kaže da ljudima ne treba sloboda nego kruh. Mislim da im treba i jedno i drugo, ali je činjenica da teški egzistencijalni problemi stvaraju frustriranost koja, ako se ne može usmjeriti prema pravim uzrocima, često bude usmjerena, kao mržnja, prema nekim pogodnim supstitutima; to su u pravilu oni koji su percipirani kao drugi i drugačiji, naročito ako su slabiji. Za očekivati je da tamo, gdje su egzistencijalni problemi manji, gdje je lakše naći posao i frustriranost u prosjeku bude manja. To je generalno pravilo s mnogo iznimaka. Nažalost, iz iskustva znamo da netrpeljivosti i etničke isključivosti mogu biti inducirane od političke pa i intelektualne "elite". Huškački govori obično su držani s govornica u velikim gradovima, a žrtve tih govora zbrajane su u malim selima.

► **Koji se preduvjeti moraju ispuniti da dvije zajednice u povratničkim sre-**

Kada se govori o mogućnostima oživljavanja i bolje budućnosti u ratu stradalih područja treba imati na umu staru maksimu da se "život vrlo brzo može izbaciti iz normale, a trebaju desetljeća da se u normalu vrati". Trebale su proći godine, trebala se promijeniti politika i na lokalnom i na državnom nivou koja je netrpeljivost i sukobe generirala, da bi se polako počela pojavljivati svijest o zajedničkim problemima, nezaposlenosti, zapuštenosti svih oblika infrastrukture, besperspektivnosti te pod pritiskom nedaća, počela stvarati solidarnost lokalne zajednice. Obnova kuća bila je važna za povratak većeg broja starijih izbjeglica. Ali za povratak, za dolazak i za ostanak mlađih ljudi u tim krajevima važno je otvoriti perspektivu, stvoriti poslove u tim područjima koji će privući i zadržati mlade ljude. Ako se to ne učini, a za to je potrebna i politička volja i plansko djelovanje države, ti krajevi će, u ne tako dalekoj budućnosti, opustjeti.

dinam konačno, dva desetljeća nakon ratnih razaranja i stradanja, počnu živjeti normalno?

Jednom je Vladimir Šeks citirao staru poslovicu o budali koja pljune u bunar, a onda sto mudraca trebaju godine da ga očiste. Teško bi se kraće i bolje mogla opisati posljedica kombinacije rata i HDZ-ove politike na sredine u koje se vraćaju povratnici. Život se vrlo brzo može izbaciti iz normale, a trebaju desetljeća da se u normalu vrati, čak i kad postoji politička volja. Ovdje je do 2000. godine postojala politička volja da

se izbjeglice ne vrate, a dugo poslije 2000. nije postojala politička volja da se vrate. Danas ne postoje nikakve prepreke da se ljudi vrate (osim mnogih godina koje su prošle), ali za normalizaciju nije više dovoljno samo ukloniti prepreke. Na lokalnoj razini važno je da ljudi koji tamo žive prepoznaju da su im problemi zajednički i da ih samo zajedno mogu riješiti. Na državnoj razini važno je da političari, barem svojim istupima, doprinesu smanjenju tenzija. Do normalizacije bi došlo brže i sigurnije kad bi država planski prišla revitalizaciji tih područja.

PREPOZNATI ZAJEDNIČKE PROBLEME I SMANJITI TENZIJE

► **Na žalost, u povratničkim sredinama živi uglavnom starije stanovništvo. Mogu li zajednički projekti u lokalnim sredinama poboljšati demografsku sliku tih dijelova Hrvatske?**

Trebale su godine da političari prihvate obnovu kuća, koje su uglavnom bile uništene poslije završetka vojnih akcija u "Oluji", kao politiku države kojoj su na čelu,

Zoran Pusić, predsjednik Građanskog odbora za ljudska prava

a ne samo kao nevoljko popuštanje pod pritiskom međunarodne zajednice. Obnova kuća bila je važna za povratak većeg broja starijih izbjeglica. Ali za povratak, za dolazak i za ostanak mlađih ljudi u tim krajevima važno je otvoriti perspektivu, stvoriti poslove u tim područjima koji će privući i zadržati mlade ljude. Ako se to ne učini, a za to je potrebna i politička volja i plansko djelovanje države, ti krajevi će, u ne tako dalekoj budućnosti, opustjeti. Danas tamo više nema mnogih ljudi kojima smo mi pomagali u drugoj polovici devedesetih, a djeca iz tog vremena postala su odrasli mladi ljudi i dobrim dijelom napustili taj kraj.

► **Stvara li se pozitivnim primjerima i bolja slika ne samo o povratničkim sredinama, nego i o Hrvatskoj u cijelosti na putu približavanja europskoj zajednici država?**

Pozitivni primjeri su prije svega korisni za sredinu u kojoj se dogode. Oni se ne događaju zato da bi se stvorila bolja slika o povratničkoj sredini ili Hrvatskoj nego zato što su i u teškim vremenima postupci

koji put vođeni osjećajem solidarnosti ili običnom ljudskom dobrotom. Dapače, u takvim vremenima ona je najpotrebnija ali, nažalost, rijetka i zato toliko cijenjena. Sjećam se jednog šumskog radnika protjeranog poslije "Oluje" iz Republike Srpske samo zato što je bio Hrvat, koji je godinama pomagao starim i nemoćnim Srbima u okolini Utinje i Slavskog polja.

Positivni primjeri na nivou lokalnih vlasti vrlo su rijetki ako to nije u skladu sa (često prešutnom ali vrlo dobro shvaćenom) politikom državnog vrha.

Positivni pomoci koje danas može učiniti hrvatska Vlada na državnom nivou služiti će joj na čast, kao što su vladama u prošlosti negativni postupci služili na sramotu.

VAŽNA JE POLITIČKA VOLJA

► **Poznajete li kroz svoju svakodnevnu praksu u radu s partnerskim nevladinim organizacijama na terenu pozitivne primjere suradnje 'susjeda i komšija' u povratničkim sredinama?**

GOLJP je na području od Karlovca do Topuskog, a nešto malo i na Baniji i u šibenskom i zadarskom zaleđu, bio prisutan od jeseni 1995. godine. U sela i gradiće na Kordunu dolazili smo najmanje jednom tjedno, dijelili hranu, odjeću, lijekove i pilili drva starim ljudima koji su tu ostali, ali i bosanskim izbjeglicama koji su se tu našli. Poslije 2000. godine doveli smo u te krajeve tadašnjeg ministra za obnovu (Radimir Čačić) i predsjednika Republike (Stipe Mesić) da političari upoznaju goruće probleme tog područja i da, možda, pomognu. Preko Čačićevog ministarstva dobili smo stotinu koza i osnovali devet malih farma koza na području općina Vojnić i Gvozd, Mesićev dolazak ubrzao je i povratak struje u zabačena sela. Takvo djelovanje nevladinih organizacija bilo je neka vrsta katalizatora koji je bar malo pospješio suradnju između te dvije, pretežno konfrontirane, grupe ratnih stradalnika, hrvatskih izbjeglica iz BiH i srpskih povratnika u njihova mjesta u Hrvatskoj.

► **Koliko je bitna uloga lokalnih vlasti, ali i medija - lokalnih i nacionalnih, u tim procesima?**

Od samog početka, od 1995., posjećivali smo lokalne vlasti, objašnjavali im naše namjere i ciljeve. Negdje je to bilo dočekano sa suzdržanom podrškom, kao u Vojniću, negdje s manje suzdržanim podizanjem. U više navrata vodili smo novinare na naše obilaske i posjete ljudima kojima smo pomagali; da bi se teška situacija poboljšala trebalo je s informacijama doprijeti do javnosti i do političara.

Mislim da danas kod većine lokalnih vlasti postoji svijest da su problemi zajednički i da ih mogu riješiti samo zajedno. Ali to prelazi mogućnosti siromašnih i slabo razvijenih općina; tu će i problem kritične mase ljudi potrebne da se neki projekt smisli i provede biti sve prisutniji. Ponavljam, za revitalizaciju tih krajeva, pa i za sprečavanje da malo po malo opuste, potrebna je dugoročna planska intervencija države.

MULTIETNIČNOST KAO POZITIVNI SOCIJALNI KAPITAL U RAZVOJU POVROTNIČKIH SREDINA

(Nastavak sa stranice 1)

multietničkih povratničkih sredina i poboljšanja njihovih razvojnih perspektiva.

OČEKIVANI REZULTATI

Među ostalim, očekivani rezultati od implementacije ovog projekta su sljedeći:

- Doprinos harmonizaciji međuetničkih odnosa i jačanju socijalnog povjerenja između većinskog stanovništva i manjinskih zajednica i puna integracija povratničke populacije što dugoročno gledano doprinosi razvoju lokalnih zajednica.

- Educirani i osposobljeni relevantni subjekti u lokalnim multietničkim i povratničkim zajednicama (manjinske institucije i organizacije, udruge civilnog društva, lokalni mediji, predstavnici lokalnih vlasti) za promociju i razvoj socijalnog povjerenja, pomirbe, suradnje i razvoja.

- Jačanje društvenih vrijednosti značajnih za uspješan proces EU - integracija (tolerancija, povjerenje, pomirba, suradnja, solidarnost, pravo na različitost, multi i inter kulturalnost itd.).

- Povećanje broja javnih inicijativa i akcija za početak različitih razvojnih projekata koji se temelje na integraciji povratničke populacije i korištenje društvenih i kulturalnih prednosti multietničkih zajednica te u tom sklopu bolje korištenja različitih EU fondova kao i razvoj projekata prekogranične suradnje koji će doprinosti stabilnosti regije.

AKTIVNOSTI

Projekt će biti realiziran kroz sljedeće aktivnosti:

1. Informativno-edukativne kontakt radio emisije na lokalnim radio stanicama (ukupno će se emitirati 120 emisija na 15-ak lokalnih radio stanica).

2. Dvomjesečni Informativno-edukacijski bilten o razvojnim pitanjima povratničkih i multietničkih sredina.

3. Edukacijski seminari i radionice za predstavnike manjinskih institucija i organizacija, novinare lokalnih medija, predstavnike NVO i predstavnike lokalnih vlasti.

4. Edukacijski priručnik za permanentnu edukaciju svih zainteresiranih subjekata o metodama aktivacije i korištenja multietničnosti kao pozitivnog socijalnog kapitala za efikasniji razvoj lokalnih zajednica i podizanje kvalitete života u njima.

TEME I SADRŽAJI

Kroz različite forme i sadržaje projekta obradit će se, između ostalih, i sljedeće teme: socijalni i gospodarski resursi multietničkih zajednica, manjine kao socijalni kapital lokalnih zajednica, obrazovanje u multietničkim sredinama, uspostava i razvoj postkonfliktna komunikacije, multietničko kulturno i povijesno nasljeđe kao razvojni potencijali, uvjeti održivog razvoja povratničkih sredina, međusektorska suradnja i razvoj (modeli suradnje medija, civilnog sektora, poduzetništva i lokalnih vlasti), prekogranična suradnja lokalnih zajednica u regiji i korištenje EU fondova, manjinski doprinosi prekograničnoj suradnji, javno zagovaranje (i lobiranje) manjinskih potreba i interesa u funkciji razvoja lokalnih zajednica, manjine u političkom životu lokalnih zajednica, metode i pristupi senzibiliziranja javnosti za pitanja manjina, itd.

Partneri Instituta STINE na ovom projektu bit će **Centar za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć iz Vukovara te Vukovarski institut za mirovna istraživanja i obrazovanje (VIMIO)**, institucije koje imaju veliko iskustvo i znanje u realizaciji projekta usmjerenih na razvoj

Edukativni seminar "Razvojni potencijali multietničkih i povratničkih sredina"

U Gospiću je od 8.-10. ožujka u hotelu "Ana" održan prvi od četiri edukacijska seminara predviđena projektom. Na seminaru pod nazivom "Razvojni potencijali multietničkih i povratničkih sredina" okupili su se predstavnici lokanih radio stanica koje će sudjelovati u realizaciji projekta. Među predavačima su bili naši renomirani stručnjaci koji se bave različitim aspektima funkcioniranja hrvatskog društva te problematikom manjina i manjinske politike (Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH, dr. sc. Berto Šalaj i dr. sc. Goradana Vilović s Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, dr. sc. Milan Ivanović iz Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, neovisni politički analitičar Davor Gjenero te Ljubomir Mikić iz Centra za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć iz Vukovara.

Na seminaru je istaknuta važna uloga medija u promoviranju manjinskih i povratničkih tema tim više što tzv. veliki nacionalni mediji ovim temama ne posvećuju dovoljnu ni adekvatnu pažnju. Novinari lokalnih medija shvatili su ovaj projekt i kao važan profesionalni izazov u razvoju kulture tolerancije kao važnog uvjeta kvalitetnijeg života u svojim sredinama.

Svoje sudjelovanje u realizaciji projekta potvrdile su radio stanice u Kninu, Zadru, Drnišu, Gospiću, Otočcu, Petrinji, Sisku, Slunju, Karlovcu, Ogulinu, Okučanima, Novskoj, Slavanskom Brodu, Pitomači, Daruvaru i Vukovaru.

međuetničke tolerancije, uspješnu integraciju povratnika i razvoj multietničkih sredina koje su prošle traume ratnih sukoba.

Sve aktivnosti projekta mogu se pratiti i na web stranici Instituta: www.stina.hr

Izdavač:
**INSTITUT
STINE**

Šetalište Bačvice 10, 21000 SPLIT, Croatia
tel./fax: ++385/21/321-421, 488-945
e-mail: stina@st.t-com.hr, stina@zamir.net
web stranica: www.stina.hr

Odgovorni urednik: Stojan Obradović

ISSN: 1848-459X

Tisak: ARAK, Omiš